

ІСТОРІЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА В УКРАЇНІ

УДК 343.7

Постановка проблеми. Одним із засобів охорони і захисту права власності від протиправних посягань є кримінально-правова охорона власності (в тому числі і від знищення та пошкодження об'єктів власності). Право, як продукт історичного розвитку суспільства, відображає загальні закономірності його розвитку, позитивний (та негативний) досвід регулювання суспільних відносин. Вивчення цього досвіду дозволяє встановлювати історичну зумовленість криміналізації певних діянь та прогнозувати розвиток кримінально-правової охорони тих чи інших суспільних відносин. Дослідження історії розвитку норм права, які диференціювали кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна на теренах України, є неодмінною передумовою для обґрунтованих пропозицій щодо перспектив вдосконалення чинного кримінального закону в цій частині.

Стан дослідження. Історію розвитку правового регулювання кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна (або ж окремі аспекти цієї проблематики) досліджували такі вітчизняні науковці, як Р.О. Боднарчук, І.Б. Газдайка-Василишин, В.А. Горбунов, О.П. Дячкін, О.М. Котовенко, С.А. Миронюк, С.В. Незнайко, Б.М. Одайник, А.В. Сакур, В.П. Самокиш, А.В. Семенюк-Прибатень, Н.О. Сербіна. Також, в основу цієї статті покладено періодизацію становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності, запропоновану Ю.А. Дорохіною.

Незважаючи на досить значну увагу, що приділялась окремим проблемам відповідальності за знищення чи пошкодження майна у кримінально-правовій науці, через призму диференціації кримінальної відповідальності історичне дослідження, що стосується цієї проблематики, не проводилось.

Мета цієї статті: здійснити історико-правове дослідження диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна в Україні.

Виклад основних положень/ Переважна більшість дослідників історії розвитку кримінального права схильні «періодизувати» його, при цьому виділяючи певні етапи розвитку права у взаємозв'язку із історичними особливостями розвитку держави. Зокрема, Ю.А. Дорохіна пропонує таку періодизацію становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності: 1) середина X ст. – перша половина XIX ст. – премодерн; 2) перша половина XIX століття – 1917 р. – модерн; 3) 1917-1991 рр. – егалітарний період; 4) 1991-2001 рр. – ліберальний період; 5) 2001 р. – сьогоднішній – сучасний неоліберальний період [4, с. 26-27]. Запропонована періодизація розвитку кримінально-правової охорони власності на теренах України видається цілком логічною та прийнятною. Вона й слугуватиме методологічною основою дослідження вітчизняного генезису диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна.

Найголовнішою історичною пам'яткою права Київської Русі є Руська Правда, як найдавніший кодифікований акт українського права, який був основою підставою для здійснення правосуддя на протязі декількох століть. В кожній редакції Руської Правди визначені злочини, які стосуються знищення чи пошкодження майна. При цьому Руська Правда (у всіх її редакціях) диференціювала кримінальну відповідальність за знищення та пошкодження майна залежно від предмету посягання. До прикладу Розширена редакція передбачала знищення чи пошкодження знаку власності на бортних деревах або самих дерев, що встановлювали межі (ст. 65, 66), «борті», тобто колоди для бджіл, дерев із бджолами в дуплі, пасік (ст. 68, 69), коней чи іншої худоби (ст. 80), подвір'я чи «гумна», тобто місця зберігання хліба у скиртах (ст. 80). Також тут передбачено відповідальність за знищення чи пошкодження списа, щита або одягу; княжого борта (вулика); межового стовпа; забиття чужого коня чи іншої худоби. Досить суворо за Руською правдою каралося знищення майна шляхом підпалу.

Під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського чинними джерелами права були Руська Правда, руське звичаєве право, судебник Великого князя Казимира 1468 року, а згодом – Литовські статuti. Підходи до охорони права власності в Литовських Статутах (1529 р., 1566 р. та 1688 р.) дуже схожі до тих, що були закріплені Руською правдою. Зокрема, Статuti забороняли розбирати на дрова будинки, паркани, витолочувати посіви при потребі у зв'язку з несенням військової служби. Литовськими статутами спеціально передбачаються відповідальність за знищення чужих хмільників, бортних дерев, пасток для полювання, знищення гаю, знищення посівів, недбале зберігання майна. У всіх цих випадках передбачався відповідний штраф на користь власника. Особливо суворо каралися підпали майна. Так, вчинення з необережності пожежі у пуші каралося смертною карою. Нанесені збитки відшкодовувалися за рахунок майна винного. Підпал замку, міста, будинку карався спаленням винного [9, с. 278]. Цікавою особливістю усіх трьох Литовських статутів є те, що ними також встановлювалась відповідальність за погрозу знищення майна (будинку, дворових будівель, збіжжя) шляхом підпалу.

Судебник 1497 року (далі по тексту – «Судебник») поряд із такими злочинами проти майнових прав, як розбєм та крадіжкою (татьбою), передбачав відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна, зокрема за: підпал (статті 7 та 9 Судебника), неповернення боргу через втрату майна (ст.55 Судебника), потраву худобою посівів (ст.61 Судебника), пошкодження чи знищення межових знаків земель (заорювання та перекошування меж та границь) (ст.62 Судебника). Підпал вважався особливо тяжким злочином поряд із вбивством, розбєм та крадіжкою і карався смертною карою [1, с. 46-56].

У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року також чітко прослідковується вплив Руської Правди та Литовських статутів. Зокрема, цей акт передбачає відповідальність за умисне спущення чужого ставка чи пошкодження або підпал млина. Грошова кара передбачалася також за пошкодження або знищення бортного дерева та хмільника. Так само суворо, як і

раніше, карались підпали. За умисний підпал міста, села, будинку винний підлягав спалюванню на вогні, а заподіяна шкода відшкодовувалася за рахунок його майна. Винний у підпалі двору, лісу, степу на ґрунті сварки і злості підлягав арешту і, крім того мав відшкодувати заподіяну шкоду.

У той же час, «Права, за якими судиться малоросійській народ» передбачали спеціальні умови звільнення від відповідальності за пошкодження майна. Згідно з цим актом не підлягала кримінальній відповідальності особа, яка пошкодила чуже майно у зв'язку із гасінням пожежі або коли вона своїми діями відвернула пожежу сусідніх будинків[7]. Характерною ознакою «Прав, за якими судиться малоросійський народ» є спроба помістити в одному розділі усі злочини, які пов'язані зі знищенням чи пошкодженням чужого майна.

Як підсумок варто зазначити, що у так званій період «премодерну» (середина X ст. – перша половина XIX ст.) відбувалось поступове становлення інституту злочинів проти власності загалом та злочинів, пов'язаних із знищенням та пошкодженням майна, зокрема. В умовах феодальної системи зароджувалися основи кримінально-правової охорони відносин власності, яка зазвичай тісно перепліталась із цивільно-правовою охороною. Формування першої системи злочинів проти власності, значну частку яких становили посягання, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна, характеризувалось поєднанням покарань із обов'язком відшкодування завданих збитків. Цей період розвитку законодавства характеризується значною казуїстичністю, передбачаючи різні покарання за знищення чи пошкодження різних видів майна. Загальні норми, які б передбачали відповідальність за знищення чи пошкодження майна, незалежно від предмету посягання чи від його власника – відсутні. Натомість такий спосіб знищення чи пошкодження чужого майна, як підпал, карається досить суворо.

Наступний період розвитку – модерн (перша половина XIX століття – 1917 р.). Однією із основних пам'яток права цього періоду є Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, яке з певними змінами у 1857 році було внесене у 15-ий том Зводу законів Російської імперії 1832 року. Звід законів включав

в себе більш чіткі формулювання, точніші визначення у порівнянні з раніше чинними законами, але поряд з цим й надмірну подрібненість певних злочинних діянь, адже, замість загальних формулювань закон часто встановлює надзвичайно конкретні індивідуальні ознаки складів злочинів і в той же час використовує досить часто відсильні санкції до інших своїх статей для визначення міри покарання [1, с. 49].

При цьому норми про знищення та пошкодження майна було досить чітко систематизовано. Зокрема, Розділ XII Зводу законів «Про злочини і проступки проти власності приватних осіб» у підрозділах I та II закріплював відповідальність за посягання, пов'язані із знищенням та пошкодженням чужого майна. Новею Зводу законів у порівнянні з раніше чинним законодавством є встановлення кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження вогнем майна, яке належить самому винному та яке є застрахованим, з метою одержання грошового прибутку.

Як Звід законів, так і Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року мали надто громіздку систему покарань з явно вираженим становим характером, характерним для феодального права. Зазначені акти спробували відмежувати кримінальне законодавство від адміністративного, однак чіткого відмежування так і не здійснили [1, с. 51].

Ще один нормативно-правовий акт, який регулював кримінально-правові відносини у зазначений вище період, є прийняте у 1903 році Кримінальне уложення, в якому чітко прослідковується вплив Зводу законів та Уложення 1845 року, адже питання знищення чи пошкодження різних предметів власності регулювалося аналогічно до їх норм. Змінились лише окремі покарання за ці діяння; вони уже не носили відсильного характеру та не були надто «громіздкими». Кримінальне уложення 1903 року передбачало також деякі нові склади злочинів, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна. Зокрема, ним встановлювалась відповідальність за участь у натовпі людей, який діючи узгодженими силами учасників, вчинить пошкодження чужого майна з мотивів релігійної, расової чи станової ворожнечі, або через економічні відносини, чи через слухи, що порушують громадський спокій

(п.1 ч.1 ст.122); знищення складів зброї чи військових припасів, заводів з виготовлення зброї чи знарядь, укріплень, військових кораблів, залізничних шляхів, телеграфів чи телефонів, монетного двору, державного казначейства чи кредитної установи (п.2 ч.1 ст.123). Також, одним із альтернативних діянь об'єктивної сторони державної зради передбачалось знищення складів засобів для нападу та захисту від ворога чи предметів військового харчування, приведення у непридатний стан сухопутних чи водних шляхів сполучення, телеграфів чи телефонів, інших засобів зв'язку різних частин армії (ч.5 ст.108).

Заслугує уваги також той факт, що Уложення 1903 року диференціювало кримінальну відповідальність за умисне пошкодження чужого майна в залежності від розміру заподіяної шкоди. У статті 547 спричинення шкоди, яка перевищує 500 рублів визнане обтяжуючою ознакою, при цьому основний склад знищення чи пошкодження чужого майна не містить мінімального розміру заподіяної шкоди, з якого настає відповідальність за нього. Також Уложення передбачало ще й привілейований склад цього злочину - малозначне пошкодження, також не вказуючи при цьому суми, до досягнення якої це діяння вважається малозначним.

Також варто зазначити, що в Кримінальному уложенні змінено термінологічний підхід, а саме терміни «знищення та пошкодження майна», які застосовувались раніше об'єднані у загальному терміні «пошкодження». Таке законодавче вирішення пояснюється позицією авторів Уложення, які вважали, що пошкодження чужого майна проявляється не лише у формі його псування, але й знищення, яке вже охоплюється поняттям пошкодження, якому властиво багато ступенів, починаючи зі самого незначного, що впливає на суть або призначення речі чи, закінчуючи її повним знищенням [5].

Таким чином під час періоду модерну спостерігається формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства, характерною особливістю якого є розширення системи злочинів проти власності, які полягають у знищенні чи пошкодженні чужого майна та їх класифікації. Законодавство цього періоду також передбачає відповідаль-

ність за знищення чи пошкодження власного майна за наявності певних умов. Новелою цього періоду є поява складів злочинів, у яких знищення чи пошкодження чужого майна є лише однією з альтернативних форм об'єктивної сторони або одним із альтернативних способів їх вчинення. Також важливим нововведенням цього періоду є закріплення «загальної» норми, яка передбачає умисне знищення чи пошкодження будь-якого майна (незалежно від його виду) та диференціація кримінальної відповідальності за це діяння залежно від розміру заподіяної шкоди.

Наступним етапом розвитку норм про знищення чи пошкодження майна є егалітарний період, протягом якого сформувалась нормативна база кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму.

Зокрема Кримінальний кодекс Української РСР 1922 р. диференціював кримінальну відповідальність за пошкодження майна на два види: простий вид – пошкодження майна будь-яким способом (ч. 1 ст. 145) і пошкодження майна загально небезпечним способом – шляхом підпалу, підтоплення, вибуху тощо (ч. 2. ст.145). Також диференціювалась кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження майна залежно від видів об'єктів власності. Зокрема, спеціальними нормами встановлювалась відповідальність за пошкодження або знищення лісових насаджень, пошкодження або знищення продукції у процесі виробництва, посівів та урожаю, пам'яток культури, взятих під охорону держави об'єктів природи [6].

Кримінальний кодекс Української РСР 1927 року передбачав диференціацію кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна такими засобами:

Стаття 75 встановлювала кримінальну відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, що належало державі, громадянам і кооперативним організаціям чи підприємствам, а так само електропроводок, засобів зв'язку, яке каралося позбавлення волі на строк до трьох років, або виправно-трудовими роботами (ч. 1 ст. 75 КК 1927 року). Ті ж дії вчинені неодноразово, або які призвели до припинення чи перерви виробництва або заподіяння іншої тяжкої втрати, каралися позбавленням волі на

строк до 5 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 2 ст. 75 КК 1927 року). Якщо ці дії вчинені через підпал, затоплення чи іншим загально небезпечним способом, або якщо вони спричинили людські жертви чи громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до 10 років з конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 75 КК 1927 року);

Згодом цей кодекс було доповнено статтею 75-1, яка передбачала відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна приватної особи, вчинене на ґрунті класової боротьби за сприяння здійсненню заходів Радянської влади, вчинене через підпал або іншим загально небезпечним способом, яке каралося позбавленням волі на строк до 5 років з конфіскацією всього або частини майна (ч. 1 ст. 75-1 КК 1927 року). Ті ж дії, що спричинили людські жертви або громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до десяти років з конфіскацією майна (ч. 2 ст. 75-1 КК 1927 року).

Умисне знищення або пошкодження майна, що належить приватним особам, каралося, залежно від виду цього злочину, позбавленням волі або виправно-трудовами роботами на строк до 6 місяців або штрафом, позбавленням волі на строк до 5 років, позбавленням волі на строк до десяти років (ст. 189 КК 1927 року).

Також аналізований кодекс містить низку «спеціальних» норм, які встановлюють відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна.

Кримінальна відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна, що перебуває у приватній власності відсутня. Окрім цього знищення та пошкодження майна є ознаками складів таких злочинів, як «Бандитизм», «Масові безпорядки» та «Втеча з-під варти чи місця ув'язнення». Новим положенням є встановлення кримінальної відповідальності за створення реальної небезпеки пошкодження чи знищення майна. Простежується закономірність, що покарання за знищення чи пошкодження майна, що перебуває у приватній власності є набагато легшим ніж за аналогічні діяння щодо державного майна, що може свідчить

про пріоритет охорони у той час державної форми власності над приватною [1, с. 54].

Кримінальний кодекс Української РСР 1960р. значною мірою відрізнявся від КК Української РСР 1927 року. Проте, він також диференціював кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна залежно від форми власності та від форми вини. Так, розділом «Злочини проти державної і колективної власності» було передбачено:

- умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 89 КК 1960 року);
- необережне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 90 КК 1960 року);
- злочинно-недбале ставлення до охорони державного або колективного майна (ст. 91 КК 1960 року).

Натомість в розділі «Злочини проти індивідуальної власності громадян» було передбачено відповідальність лише за умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян (ст. 145 КК 1960 року). При цьому карався такий злочин менш суворо, аніж аналогічні дії, вчинені щодо державного чи колективного майна.

Збереглась у цьому кодексі також диференціація кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна залежно від видів об'єктів власності. Тому злочини, пов'язані із знищенням чи пошкодженням окремих видів майна передбачені у багатьох «спеціальних» нормах інших глав Особливої частини КК 1960 року (статті 60, 71, 78, 144, 159, 205, 207, 228, 244, 245, 248, 261 КК 1960 року).

Протягом своєї чинності КК 1960 року неодноразово доповнювався іншими нормами, які встановлювали кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна, і тим самим ще детальніше її диференціювали. Зокрема, КК 1960 року був доповнений статтями 78-1, 86-2, 147-2, 147-3, 155-8, 189-5, 198-2 (див. додаток 1.2.). Переважна більшість цих норм з'явилась у КК після 1991 року, у так званий «ліберальний», для якого характерний перехід від кримінального законодавства, заснованого на прин-

ципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах.

Усі ці склади злочинів, передбачені «спеціальними» нормами (як із первинної редакції, так і доданими з часом у КК 1960 року), можна поділити на такі три групи:

1. ті, що передбачали знищення чи пошкодження окремих видів майна (зокрема, шляхів сполучення і транспортних засобів; об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів; посівів і насаджень; майна працівника правоохоронного органу чи судді; морського телеграфного кабелю; пам'яток історії та культури; військового майна);

2. ті, у яких знищення чи пошкодження майна (чи певних видів майна) було одним із способів вчинення злочину (зокрема, диверсії, масових безпорядків, вимагательства, протидії законній підприємницькій діяльності; примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; насильства над населенням у районі воєнних дій);

3. ті, де знищення чи пошкодження майна вказувалось, як суспільно небезпечний наслідок (зокрема, злочинно-недбалого ставлення до охорони державного або колективного майна; злочинно-недбалого використання або зберігання сільськогосподарської техніки; злочинно-недбалого зберігання зерна та насіння олійних культур; забруднення водойм і атмосферного повітря; промотання або втрати військового майна; порушення правил кораблеводіння).

У цьому аспекті особливу увагу слід звернути на те, що КК 1960 року до кола «спеціальних» потерпілих від умисного знищення чи пошкодження майна у зв'язку з їх службовою діяльністю відносив лише суддів та працівників правоохоронних органів (стаття 189-5 КК 1960 року). І то лише у «ліберальний» період, починаючи із 1991 року, коли він власне і був доповнений цією статтею. До цього часу, кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна не диференціювалась у зв'язку із службовою (громадською чи будь-якою іншою) діяльністю власника цього майна.

2001 р. – сьогоднішня – сучасний неоліберальний період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений потребою в подальшому вдосконаленні доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Загалом, у КК України 2001 року прийняття, яким власне і започатковано «неоліберальний» період, все ж прослідковується багато «спадкових» елементів, які «запозичені» із КК 1960 року, у тому числі – і в частині диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна. Зокрема, у ньому без суттєвих змін «збереглись» кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за диверсію, масові заворушення, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, вимагання, протидію законній господарській діяльності, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, умисне знищення чи пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу та судді (щоправда, уже не в одній, а в двох різних нормах), умисне та необережне знищення та пошкодження військового майна та його втрату, насильство над населенням в районі воєнних дій.

Хоча, безумовно, він містить і суттєві прогресивні зміни в кримінально-правовій охороні власності від посягань, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням об'єктів власності. Зокрема, на відміну від КК 1960 року, чинний кримінальний закон не диференціює відповідальність за посягання на власність у залежності від її форми (державної, комунальної чи приватної). Так, умисне знищення майна (незалежно від форми власності на нього) передбачене статтею 194 КК України; необережне знищення чужого майна (незалежно від форми власності на нього) – статтею 196 КК України; порушення обов'язків щодо охорони майна (також

незалежно від форми власності на нього) – статтею 198 КК України.

Проте, в окремих аспектах врегулювання кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна КК України 2001 року був «кроком назад» у порівнянні з КК України 1960 року. Першочергово, це стосується редакції частини 2 статті 194 КК України.

Незначні зміни у формулюванні цієї правової норми (порівняно із формулюванням частини 2 статті 145 КК 1960 року) призвели до того, що умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що не спричинило шкоди у великих розмірах, перестало бути кримінально-караним навіть за умови, коли воно вчинене загальнонебезпечним способом.

Нагадаємо, що диспозиції статті 145 КК 1960 року, яка встановлювала кримінальну відповідальність за умисне знищення чи пошкодження індивідуального майна громадян, були сформульовані наступним чином:

частина 1: «Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, що завдало значної шкоди потерпілому»;

частина 2: «Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки».

Таким чином ця стаття фактично містила два основних склади злочину, а не основний та кваліфікований. Тому у випадку, коли умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян було вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки, воно завжди визнавалось злочинним та кримінально-караним, незалежно від того, чи спричинило воно значну майнову шкоду потерпілому. Не говорячи уже про умисне знищення чи пошкодження державного чи колективного майна, яке згідно з ст. 89 КК 1960 року було кримінально-караним незалежно від розміру спричиненої шкоди чи способу вчинення.

Натомість у частині 2 статті 194 чинного КК України законодавець замість словосполучення «умисне знищення або пошко-

дження майна» використав конструкцію – «те саме діяння», тим самим «перетворивши» з основного у кваліфікований той склад злочину, що нею передбачений.

А оскільки частиною 1 статті 194 КК України передбачено відповідальність за «умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах», то для кваліфікації за частиною 2 цієї статті (як кваліфікованого складу злочину) необхідно встановити наявність у діях особи УСІХ ознак основного складу злочину (передбаченого ч.1 ст. 194 КК України), у тому числі і спричинення шкоди у великих розмірах, і хоча б однієї із тих кваліфікуючих ознак, що передбачені ч. 2 ст. 194 КК України.

На недосконалість цієї правової норми неодноразово зверталась увага у сучасній кримінально-правовій науці. Зокрема, І.Б. Газдайка-Василишин ще у 2011 році обґрунтувала «необхідність встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що завдало значної шкоди потерпілому, та адміністративної відповідальності за такого ж роду діяння, якими не заподіяно значної шкоди потерпілому» [2, с. 9]. А згодом, у 2012, додатково аргументуючи цю свою пропозицію, звернула увагу на те, що «чинна редакція статті 194 КК призводить до того, що на практиці виникають парадоксальні ситуації, коли кримінально-правова кваліфікація зводиться до абсурду» [3, с. 184].

У 2016 році вирішуючи питання кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження чужого майна, яке не спричинило майнової шкоди у великих розмірах, А.В. Семенюк-Прибатень наголосила, що «згідно з чинним КК України, таке знищення або пошкодження чужого майна не є злочином, незалежно від способу його вчинення». Для усунення цієї прогалини нею було «запропоновано криміналізувати діяння, спрямовані на знищення чи пошкодження чужого майна загальнонебезпечним способом, незалежно від розміру шкоди, завданої такими діяннями» [8, с. 7].

Проте, усі ці науково-обґрунтовані пропозиції так і не знайшли свого законодавчого впровадження. Більше того, якщо послі-

довно розвивати описану вище точку зору, слід наголосити на ще одному проблемному аспекті, що виник разом із прийняттям у 2001 році статті 194 КК України, але ще досі не став об'єктом належної уваги ані науковців, ані законотворців. Мова йде про наступне. Частина 2 статті 194 КК України, прийнята у 2001 році передбачає не лише підпал, вибух чи інший загальнонебезпечний спосіб, як кваліфікуючу ознаку умисного знищення чи пошкодження майна. В якості кваліфікуючих там також передбачені наступні ознаки:

- заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;
- спричинення загибелі людей;
- спричинення інших тяжких наслідків.

І лише кваліфікація за першою із них не створює описаних вище проблем. Адже спричинення майнової шкоди в особливо великих розмірах завжди включає в себе і шкоди у великих розмірах (як ознаку основного складу злочину, передбачену ч. 1 ст. 194 КК). У той же час, на практиці цілком можливі ситуації, коли умисне знищення чи пошкодження майна спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, проте не заподіяло шкоду у великих розмірах. У таких випадках, дії винних осіб також не можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 194 КК, адже кваліфікований склад злочину повинен містити усі ознаки основного складу злочину. Це яскрава ілюстрація того, що «неоліберальний» період розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна мав (та має) не лише прогресивні, але й регресивні риси.

Ще один неоднозначний напрямок розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна, притаманний неоліберальному періоду, це доповнення кримінального закону цілою низкою «спеціальних» норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна, об'єктів права власності чи майна, що належить певному колу потерпілих. КК України 2001 року містив значно більшу кількість таких норм у порівнянні із КК 1960 року. Згодом протягом періоду від набрання чинності 1 вересня 2001 року і до теперішнього часу його також було до-

повнено такими нормами: стаття 194-1 «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики»; стаття 270-1 «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства»; стаття 347-1 «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста». Окрім цього, чинний КК також доповнювався і так званими «складеними» складами злочину, у яких знищення чи пошкодження майна є одним із способів вчинення злочину (наприклад, ч. 2 ст. 206-2 КК України – протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, поєднане із знищенням чи пошкодженням майна). В результаті такого розвитку кримінального законодавства перед наукою та практикою постає чимало проблемних запитань, які стосуються розмежування таких складів злочинів, правил кваліфікації такого роду діянь, однотипності застосування цих кримінально-правових норм, єдності судової практики, справедливості призначеного покарання тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити наступне:

законодавство України про кримінальну відповідальність, як свідчать розглянуті пам'ятки її права починаючи із середини Х століття, традиційно передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна;

кожному періоду розвитку кримінального законодавства притаманний свій ступінь та свої критерії диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна;

міра та критерії такої диференціації у кожному проаналізованому періоді зумовлені рівнем розвитку суспільних відносин і тогочасною кримінально-правовою політикою;

«крива» цієї диференціації почалась із казуїстичного встановлення різної відповідальності за окремі види майна, потім пройшла етап узагальнення (встановлення «рівної» кримінальної відповідальності незалежно від виду майна), минула етап розрізнення відповідальності залежно від форм власності і на даний час (дещо повертаючись до казуїстичності), перебуває на етапі надмірної деталізації, коли поруч із «основним» складом злочину знищення чи пошкодження майна існує безліч інших «спеціаль-

них» норм, які конкурують нормою, яка закріплює «основний» склад.

1. Боднарчук Р. О. Знищення або пошкодження майна: історичний аспект // Форум права. 2010. № 2. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10bromia.pdf>
2. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України: автореф. дис. к.ю.н. 12.00.08. Львів, 2011. 21 с.
3. Газдайка-Василишин І.Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності // Науковий вісник ЛьвДУВС / Серія юридична. Львів, 2012. Вип. 2. С. 178-187.
4. Дорохіна Ю.А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні. Дис. к.ю.н.: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 527 с.
5. Есипов В. В. Уголовное уложение 1903 года, его характер и содержание. Варшава, 1903. 180 с.
6. Кримінальний кодекс УССР 1922 р. Харків, 1923. 32 с.
7. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. / За ред. Ю.С. Шемиченка, К.А. Вислобокова. Київ, 1997. 547 с.
8. Семенюк-Прибатьєв А.В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. к.ю.н. 12.00.08. Львів, 2016. 23 с.
9. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / За ред. С.Ківа-лова, П.Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004. 566 с.

Бориславський Р.А. Історія диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в Україні

У статті здійснюється дослідження історії розвитку кримінально-правових норм, що діяли на теренах України та стосувались охорони власності від протиправного знищення чи пошкодження. Аналізуються тенденції диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна, притаманні різним періодам розвитку держави та суспільства. Окрема увага присвячується виокремленню тих аспектів диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, які у чинному кримінальному кодексі України врегульовані менш досконало, аніж в попередніх кримінальних законах.

Ключові слова: історія кримінального права України, знищення чи пошкодження майна, диференціація кримінальної відповідальності.

Boryslavskiy R.A. History of differentiation of criminal liability for destruction or damage of property in Ukraine

The article examines the history of the development of criminal-legal norms in Ukraine related to the protection of property from unlawful destruction or damage. The tendencies of differentiation of criminal liability for destruction and damage of property, inherent in different periods of development of the state and society are

analyzed. In particular, the following periods of development of differentiation of criminal liability for destruction or damage of property are analyzed: 1) the middle of the X century - the first half of the XIX century – premodern style; 2) the first half of the XIX century - 1917 – modern style; 3) 1917-1991 - the egalitarian period; 4) 1991-2001 - the liberal period; 5) 2001 - present - modern neoliberal period.

The article substantiates the following conclusions:

- the legislation of Ukraine on criminal liability, as evidenced by the considered monuments of its law since the middle of the X century, traditionally provides for liability for destruction or damage to another's property;
- each period of development of criminal legislation has its own degree and its own criteria for differentiating criminal liability for destruction or damage to another's property;
- the degree and criteria of such differentiation in each analyzed period are determined by the level of development of public relations and of that time criminal law policy;
- The «curve» of this differentiation began with the casuistic establishment of different liability for certain types of property, then passed the stage of generalization (establishment of «equal» criminal liability regardless of the type of property), passed the stage of differentiation of responsibility depending on ownership and now (returning somewhat to casuistry), is at the stage of excessive detail, when along with the «main» composition of the crime of destruction or damage to property, there are many other «special» norms that compete with the one that establishes the «basic» composition.

Particular attention is paid to highlighting those aspects of the differentiation of criminal liability for destruction or damage to property, which in the current Criminal Code of Ukraine are regulated less perfectly than in previous criminal laws.

Keywords: history of criminal law of Ukraine, destruction or damage of property, differentiation of criminal liability.

Саветчук Н.М.

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

УДК 340.142

Постановка проблеми. Адаптація вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу (надалі по тексту – «ЄС»), поступове наближення та елімінація відмінностей між англосаксонською та романо-германською системами права зумовлює необхідність дослідження нових інструментів правового